

Posudek na disertační práci Vojtěcha NOSKA
„Prostorové aspekty sociálních nerovnoměrností: Česko v kontextu střední a
východní Evropy“

PřF UK v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Vedoucí: RNDr. Josef Novotný, Ph.D.

Disertační práce Vojtěcha Noska „Prostorové aspekty sociálních nerovnoměrností: Česko v kontextu střední a východní Evropy“ představuje rozbor aplikace vybraných statistických metod pro studium geografických nerovnoměrností v různém územním členění. Pokouší se zjistit, jak ovlivňují vstupní podmínky výsledky analýz při použití různých metod měření nerovnoměrností a také, jaký vliv mají jednotlivé měřítkové úrovně při hodnocení diferenciaci socio-ekonomických a demografických jevů.

Práce je přehledně členěna do šesti hlavních kapitol, obsahuje také 59 tabulek a 41 obrázků. První část práce je v podstatě teoretickým zarámováním sledované problematiky. Již zpočátku je jasné, že výsledky práce a přijatá hodnocení budou mít charakter spíše statistických a metodických tvrzení, úzce profilovaných na problematiku měření nerovnoměrností. Ostatní aspekty problematiky či možnosti metodiky naopak zahrnuty nebudou. Co však v práci zahrnuto je, je velmi zdařilé a aktuální zamyšlení nad povahou výzkumu v geografii obecně, včetně diskuse hledání rovnováhy mezi idiografickým a nomotetickým směrem. Diskutována je také současná roztržičnost geografického výzkumu, kdy autor jako jednu z možných příčin zmiňuje rostoucí tlak na publikační činnost. Přesto, že předložená práce rozhodně spadá do kategorie kvantitativní geografie a kvantitativního výzkumu, autor připomíná možnost a vhodnost kombinace kvantitativního a kvalitativního výzkumu v duchu kritického realismu. Právě tuto skutečnost považuji za důležitou, jelikož v současné době se stáváme svědky opomíjení holistického přístupu v geografii a také upřednostňování úzce vymezených výzkumných témat před skutečně komplexně geografickými studii. Dále v této části autor představuje hlavní termíny používané v práci a připomíná rozlišení různých konceptů geografických nerovnoměrností, které by sice všichni (geografové) měli znát ze studentských let, avšak vzhledem k charakteru a dalšímu sledu práce je nezbytné si je důkladně oživit. Následuje také diskuze literatury, jež je však spíše než skutečnou „diskuzí“ rozsáhlým výčtem (nejen) geografických prací věnujících se sledované problematice nerovnoměrností, metodice měření, statistickým metodám, situaci v okolních zemích, kontextu sociálních změn po roce 1989 atd. V této subkapitole autor také předkládá hypotézy, které se v průběhu práce snaží ověřit či vyvrátit. Zde musím podotknout, že hypotézy v kontextu diskuze literatury trochu zanikají a vzhledem k tomu, že představují jakési styčné body jednotlivých částí práce (úvod – teoretické zarámování – empirie – závěr), bylo by vhodnější je nějakým způsobem zvýraznit.

Velmi komplexně je pojata třetí kapitola metodická. Autor připomíná základní metody sledování nerovnoměrností a jejich silné a slabé stránky. Shrnuje také vlastnosti vybraných měř nerovnoměrností a nakonec se věnuje metodám pro hodnocení prostorových aspektů nerovnoměrností. Pro účely práce jsou pak vybrány především dvě metody – rozklad nerovnoměrností na vnitroskupinovou a meziskupinovou variabilitu a měření prostorových závislostí. Tyto metody jsou podrobně vysvětleny a uvedeny jsou také jejich výhody a nevýhody. Pro úplnost autor zmiňuje také další možné metody měření nerovnoměrností, zejména geograficky váženou regresi. Zatímco je možno konstatovat, že tato část metodické kapitoly představuje především rekapitulaci více či méně známých a geografů používaných

statistických metod k hodnocení regionální a společenské variability, za inovativní považují subkapitulu věnovanou testování významnosti měr nerovnoměrností, jež je podceňovanou otázkou při výpočtech ukazatelů nerovnoměrností, avšak pro statistiky velmi cennou. Testování v tomto případě hledá do jaké míry jsou dané výsledky dílem náhody spíše než kauzalitou či kontextuálně danou skutečností. Autor zde představuje u nás celkem neznámou metodu resamplingu a bootstrappingu. Postup testování je srozumitelně vysvětlen a čtenář zajisté ocení, že autor jmenuje vhodné druhy softwaru, které je možno pro testy typu bootstrap a resampling využít. Troufám si tvrdit, že právě tyto metodické a do jisté míry „instruktážní“ části práce budou zřejmě čtenáři z řad studentů a odborníků nejvyhledávanější. Závěr metodické kapitoly je věnován přehlednému uvedení dat, které autor používá a jejich územnímu členění.

Pro mne zajisté nejzajímavější částí práce je kapitola čtvrtá, jejíž cílem je zjistit jakým způsobem ovlivňují odlišné vstupní podmínky výsledky dosažené pomocí prostorové autokorelace (MI) a Theilova indexu. Právě tato část přináší čtenáři stěžejní informaci o tom, jaké metody použít pro svou práci a jaké výsledky, popř. jaká úskalí očekávat. Toho je dosaženo pomocí simulací založených na opakovaných výpočtech ukazatelů ze souborů dat náhodně rozmístěných v určitém území. Autor se zaměřuje především na vlivy velikosti území, jeho struktury, počtu a velikosti sledovaných regionů a charakteru populační variability celkem. Po krátkém teoretickém zarámování problematiky autor přistupuje k samotnému modelování ve čtvercové síti (kapitola 4.1). Škoda, že zde není alespoň v rámci např. jednoho odstavce uveden algoritmus modelování, tj. v jakém programu a jak autor postupoval. Vzhledem k tomu, že modelování a testování jednotlivých metod měření nerovností považuji za nejsilnější část práce, bylo by vhodné vysvětlit čtenářům jak je možno metodu aplikovat a ověřit v dalších studiích. Tabulky 7 – 10 a obrázek 9 asi nejlépe dokládají, o co se autor při modelování snažil a jak vypadají výsledné hodnoty při pokusných změnách vstupních podmínek. Přínosná je také závěrečná kategorizace proměnných v tabulce 11. Zde by se hodilo nastínit jak těchto vlastností lze využít v praxi (zřejmě zejména v akademické oblasti geografických zkoumání) a k čemu je analýza pomocí Theilova indexu a Moranova I vhodná. Na str. 52 se autor sice jednou větou zmiňuje o využití kategorizace k zacílení regionálních a jiných politik, ale tato věta je spíše jakýmsi „výkřikem“ v moři teoretických a metodických zjištění. (Autor se k vysvětlení vrací v závěru práce, avšak domnívám se, že v tomto místě by bylo vhodné se nad danou otázkou také alespoň krátce pozastavit).

Pátá kapitola představuje empirickou analýzu, která je rozdělena na sledování situace v Česku a poté porovnání se situací v dalších zemích – Slovensku, Polsku a Rakousku. Autor pracuje pokud možno s porovnatelnými daty pro všechny země, které má k dispozici i na velmi podrobných úrovních (ZSJ v Česku). Pro všechny vybrané socioekonomické a demografické údaje je vždy zpracován kartogram za regiony i obce, vypočítán Theilův index a jeho rozklad a také zobrazeny mapy LISA s funkcemi vážení queen a 10 km. Výsledky jsou vždy krátce komentovány. Přínosem je také hodnocení dopadů rozdílné regionalizace na předložené výsledky, kdy jsou brány v úvahu regiony podle Hampla a klasické administrativní regiony. V části týkající se Česka i ostatních zemí je pak krátká subkapitola věnována také pohledu na aktuální vývoj, kdy autor na data ze SLDB navazuje porovnáním s nejnovějšími daty. Velice zajímavé je také hodnocení dalších aspektů sociálních nerovností – tj. za klasická kritéria, se kterými geografové a demografové pracují – vzdělání, ekonomická aktivita, věk, rodinný stav, druh bydlení atd. Je zjevné, že důležitost prostorových aspektů souvisí s typem proměnné (její komplexitou) a pro socio-ekonomické proměnné jsou tyto aspekty důležitější než pro demografické ukazatele.

V závěru práce autor shrnuje její nejdůležitější poznatky a diskutuje hypotézy z úvodu práce. Přínosné je také shrnutí procesů, struktur a tendencí specifických pro Česko a naopak platných pro středoevropský prostor obecně. Přesto, že autor konstatuje využitelnost své práce zejména na akademické půdě (s čímž mohu souhlasit), věnuje se v závěru také praktické relevanci svého výzkumu. Krátce diskutuje význam vlastností představených charakteristik pro tvorbu jednotlivých regionálních či jiných politik. V samotném závěru se objevují také návrhy pro navazující výzkum směřující v tomto případě opět metodologicky (další simulace, další ukazatele nerovnoměrností, jejich vlastnosti atd.).

Předložená disertační práce je kvalitní studií vybrané metodické problematiky. Autor projevuje dobrou znalost a přehled v teoretických konceptech, datových zdrojích a jejich zpracování, ať už metodou samotných statistických analýz, tak nástroji GIS. K předložené práci a její obsahové a formální stránce nemám žádné zásadní výhrady, připomínku vznáším jen k názvu práce. Zde se hovoří o střední a východní Evropě, dovoluji si však tvrdit, že východní Evropy se práce vůbec netýká. Celá práce je také psána v první osobě množného čísla, což působí, jako by ji zpracovával kolektiv autorů a ne autor sám. Uvedené poznámky však nesnižují kvalitu práce a proto předloženou disertační práci **doporučuji k obhajobě**.

Otázky do diskuze:

Mohl by autor alespoň krátce vysvětlit, jak lze závěry disertační práce promítnout do praxe, v tomto případě právě k onomu formulování a zacílení (regionálních, sociálních atd.) politik?

V Praze dne 21. května 2010

RNDr. Jana Spilková, Ph.D.